

„Kő kövön” – judaika kiállítás

„Töredékek a magyar vidéki zsidóság kultúrájából” alcímmel nyílt 2015. május végéig látogatható tárlat Budapesten, a Néprajzi Múzeum földszintjén. A Holokauszt 70. évfordulója alkalmából, a történelmi traumára emlékezve hetven, a nagyközönség által eddig még sohasem látott műtárgy tekinthető most meg. A kiállítás rendezői – *Bata Tímea, Gebauer Hanga, Sedlmayr Krisztina és Szarvas Zsuzsa* – a múzeum saját gyűjteményéből válogattak. A legrégebbi tárgy egy gyertyatartó 1815-ből, a legújabb egy férfi fejfedő (kipa) 2007-ből került a tárlókba. A különlegességek közé tartozik az 1910-es igazolás arról, hogy *Grünbaum Gyula* a múzeum számára gyűjt judaikát – mint amilyen például az általa talált halica cipő Sopronkeresztúrról –, avagy a pápai betegsegélyző egyesület 1929-es adománykönyve, amely a modern technika segítségével most felnagyítva, oldalanként fellapozható.

Az ünnepek és hétköznapiak, a különböző foglalkozási és társadalmi rétegek, az adott közösségek vagy családok történetei és a helyi sajátosságok kapcsán egyaránt találhatunk eredeti tárgyakat, fényképeket, audiovizuális háttér-információkat és interaktív részlegeket. A „*Micva és adományozás*” fejezet a pápai zsidóság történetével ismerkedtet meg a látogatót, a „*Strájmli és főkötő*” a férfi és női fejviselet, illetve a szertartások kellékei világába kalauzol. A „*Handlé és nagykereskedő*” című részleg a sarki vegyesbolt, valamint a vándorárusok és a helyi lakosság kölcsönös kapcsolatát vizsgálja. A „*Sulklopper és zsinagóga*” a hagyományos zsidó terek sajátosságait taglalja Bonyhád példáján keresztül. A „*Barhesz és beszamin*” a szombathoz kapcsolódó szokásokat és a tárgyi világot hozza közelebb a nézőhöz. A „*Szedertál és macesz*” a zsidó ünnepek egy kisebb szeletét részletezi, míg a „*Mizrah tábla és házi áldás*” a hagyományörző otthonok képi világát villantja fel. A „*Kóser és tréfli*” az élelmiszerek rituális tisztaságának és a zsidó konyha sajátosságainak kérdéseit

hozza előtérbe. A „*Hanukia és örökmécs*” a fénynek a zsidó kultúrában betöltött fontos szerepére hívja fel figyelmet, míg a „*Gyász és kaddis*” a halálhoz kötődő szokásokba ad bepillantást.

A valós és virtuális tartalmak elegyítésére, kiváló példaként két egyedi fejlesztésű, interaktív digitális múzeumi alkalmazást is megemlíthetünk. Az egyiknek az alapját a pápai betegsegélyző 185 esztendőre visszatekintő adománykönyve képezte, a héber nevek átírásától az 1848-as összeírással való egybevetésen át a családtörténeti kutatásokig. Ennek segítségével jó néhány híres családot sikerült összekapcsolni az adománykönyvben szereplő személyekkel: így a *Karinthy* író-dinasztia felmenőit, vagy *Albert Göring* magyar orvos barátjának, *Kovács Lászlónak* a nagyszüleit. A másik a szombati asztal, amelyet hatan ülhetnek körül, de csak akkor indul el a vetítés, ha legalább hárman helyet foglalnak, hogy ezzel is együttműködésre, így közös élményre késztessek az akár csak véletlenül összeverődött, egymás számára vadidegen hazai és külföldi látogatókat. Az áttetsző üvegfelület rajzain mutatják be a gyertyagyújtástól az áldásokon át a vacsoráig használt hagyományos tárgyakat, kellékeket, cselekvéseket. Kiegészítésként egy animáció szolgál, amely az este folyamán elhangzó, különleges szépségű szövegek részleteit – magyarul és angolul – is megjeleníti.

Ami a hagyományos néprajzi tárgyakat illeti, a legrégebbiek közül való az erdélyi Szásztörpényből származó (ma Romána, Tärpiu) piros fonállal hímzett „*SalmonEdelstein 1859*” feliratú párnavég. Ehhez hasonló látható az aradi születésű híres bécsi művész – *Kaufmann Izidor* – „*Áldás a szombati gyertyánál*” című olajfestményének 1900-1910 között gyártott és forgalmazott színes olajnyomat-másolatán is, amely mellette függ a falon. A XVIII. században, cseh földön készült az az óntál, amelyet 1909-ben gyűjtöttek be Pozsonyban (Bratislava). Az ötvösremek öblében Józsué és Káleb bibliai legendájának

Bőr bocskor (chaliza) Sopronkeresztúrról (1911)

Szombati függőmécses Kapuvárról (1964-es beszerzés)

Szedertál, Nyugat-Magyarország (1911)

Adler italmérés Alsóapsán (1911)

véselt ábrázolása látható. Ezzel azonos évben leltározták a győri, fából faragott és aranyozott tóramutatókat, amelyek arra szolgáltak, hogy olvasás közben a kéz ne érintse az értékes pergamentekercset. Ritkaság, hogy nem fémből valók, mint általában, másrészt az is, hogy a kinyújtott mutatóujjú jobbkezesek mellett balkezes változat is van köztük. 1911-es adomány a pápai, kos-szarvból készült fúvós hangszer, a sófár, amely a szertartásrend szerint annak emlékeztére szólal meg, hogy Ábrahám a fia, Izsák helyett végül kost áldozott fel. A fém fűszertartók sorában a XVII. századtól elterjedt forma volt a zászlócskával ellátott középkori őrtornyot mintázó – mint amilyen Sopronkeresztúrról (ma Ausztria, Deutschkreutz) került elő. XIX. századi társa Körnöcbányáról (ma Szlovákia, Kremnica) a gránátalmát mintázó ezüst példány, és az olajfából esztergált, sárgaréz filigránnal kiegészített cukorszórá-változat, amely 1911-ben, szintén az osztrák-magyar peremvidékről került a múzeumba. 1905-ös vasvári szerzemények az FR monogramú mester körtefából faragott mézeskalács ütőfái, a héber és latin ábécé betűivel. Az ezekkel készített süteményeket az alapfokú zsidó iskolába menő gyerekek kapták ajándékba az első tanítási napon, hogy jobb kedvre kerekedjenek. Veszprémi származású a nyomott fekete mintájú pamutvászon szombati asztalterítő (1913-ból), amely feltehetőleg jeruzsálemi emlékkendő, közepén a város látképével, fölötte Júdea oroszlanos címerével, körben ünnepi áldások szövegével és bibliai idézetekkel. A nyelvek és kultúrák keveredésének érdekes példánya a sopronkeresztúri széderállvány, amelynek legfelsőbb lapján héber betűkkel rótt német felirat áll – „Die Ordnung der Seder” (a széder rendje) –, alatta pedig a széder este szimbolikus ételeinek nevei olvashatók héberül.

A szélesebb – térben és időben megvalósuló – együttműködés meggyőző példája a matyó hímzések és korondi kerámiák részlege. A huszadik század elején kezdtek országosan ismertté válni a me-

zőkövesdi kézimunkák. Az ottani summás lányok ezekkel biztosítottak téli mellékkeresetet maguknak. Házaló zsidó kereskedők közvetítésével az első világháború után a városokban is elterjedtek, s polgári lakások díszítésére szolgáltak: a díványpárnáktól a falvédőkön és ablaksötétítőkön át az asztalterítőkig, ágy- vagy zongoratarakókig. Az eredeti, tarka változatok mellett divatosak lettek az egy színűek (sárga, lila vagy rózsaszín árnyalatokkal, fehér vagy fekete selyem,

vászon és posztó alapon), ahogy azt a kiállított példányok is szemléltetik. Külön tárlót töltenek meg az ezredfordulóról a korondi (Corund) cserepek. A mázas székelyföldi kerámiákat a hagyományos színekkel és mintákkal, zsidó használatra *Raj* Tamás rabbi rendelte meg budapesti judaika-boltjába. 1995-től az egyedi kézműves példányokat a neves fazekas család tagja, *Páll* Magdi hitelesítette az aláírásával. A régebről ismert, madaras-virágos tárgyak sajátos báját és egyben egzotikusságát a pontatlan héber feliratok adják (például a kétágú gyertyatartón, magyarra lefordítva az „Isten szombati dicsősége”, vagy a méretében is reprezentatív szédertál peremén, hat medálformába írva a rituális ételek – sült tojás, keserűfű, alma-dió keverék, sült hús, petrezselyem és torma – héber nevei). Az általában ismert füles csupor mellett feltűnő egy szertartásos kézmosásra szánt bögre, egymáshoz szokatlanul közel álló két füllel. Az utolsó teremben a fővárosi *Lauder* Javne Iskola gimnazista növendékei és korábbi végzősei állítottak össze interaktív foglalkozásokat, érdekes játékokat a fiatalabb korosztály bevonására.

Idős zsidó házaspár Egerből (1910-es évek)